

Ač za nejsvětější u nás máme majestát bohatství, přece ohavné peníze dosud v chrámu nebydlíte a nezbudovali jsme ještě oltáře penězům.

Juvenal

Tolary ve jménu krále

Sňatek s Annou Jagellonskou (1521), dcerou českého a uherského krále Vladislava II., umožnil Ferdinandovi Habsburskému prozatím pouze přemítat o budoucí říši. Smrtí Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče 29. srpna 1526 se rozpadla česko-uherská personální unie a stavové země Koruny české museli řešit otázku nástupnictví. Ve hře byl především Ferdinand, který ve střední Evropě usiloval o vybudování druhého těžiště habsburského panství a snažil se uplatnit svůj dědický nárok na české země, který byl dojednán při jeho svatbě. Dne 24. října 1526 byl zvolen a 24. února 1527 pak korunován za krále českého, 3. listopadu 1527 byl korunován za krále uherského a 11. ledna 1531 za krále římského. Po zřeknutí se trůnu svého bratra Karla V. byl zvolen za císaře německého (1556), ale titul přijal až po jeho smrti (1558). Zemřel 25. července 1564.

Anna Jagellonská

Ferdinand Habsburský

Zprvu ústupný Ferdinand ihned od počátku své vlády změnil strategii a pustil se do křížku s českými a rakouskými stavy, neboť začal cílevědomě sjednocovat země svých práv do monolitní říše. Habsburk si byl velmi dobře vědom vnitřní situace v Koruně české, tak jak se vyvinula za vlády obou jagellonských panovníků. Jeho snahy o nápravu poměrů se rozeběhly dvojím směrem. Jednak k rozhodné nápravě zcela pokřiveného fiskálního hospodářství, jednak k obnově politických pozic. Okamžité řešení vyžadovala především otázka mincovního a horního regálu. Proto již 1. ledna 1527 vydal nový dvorský řád (Hofstaatsordnung), kterým byly zřízeny centrální dvorské úřady, jež byly nadřazeny zemským vládám a úřadům. Dne 25. března 1527 byla v Praze zřízena Česká komora, která začala spravo-

medaile na památku Ferdinanda a Anny
(průměr 30 mm, hmotnost 25,95 g, stříbro)

vat majetek a finance českého krále a byla podřízena Dvorské komoře, tedy nikoli už stavům.

Ferdinandovi bylo zejména trnem v oku, že Šlikové soukromě užívají výhradní právo královské. Už koncem roku 1527 začal připravovat převedení šlikovské mincovny do svých rukou. Na zemském sněmu proklamoval, že právo razit minci přísluší pouze králi, a zakázal vyvážet stříbro ze země. Na následném sněmu v Českých Budějovicích prosadil (28. září 1528), že Šlikům bylo právo ražení mince definitivně odejmuto, včetně práva výkupu stříbra a pagamentu. Snad pod dojmem vstřícnosti sněmu poněkud vyměkl a Šlikům nadále ponechal doly, dokonce i správa mincovny byla ponechána v jejich rukou – jako královských provozovatelů – včetně některých jejich úředníků.

Dosavadní šlikovský mincmistr Oldřich Gebhardt složil králi přísahu a vrchní správa byla svěřena České komoře. Od října 1528 tak v Jáchymově začala ražba jménem královským. Tím, že zpět vyzískal mincovní regál, získal i významné finanční zdroje nezávislé na vůli stavů. (Přestože byla jáchymovská mincovna státní, už o pár let později, v roce 1538, bylo králem povoleno Zdislavu Berkovi z Dubé a z Lipé, jinak nejvyššímu hofmistrovi království, soukromě zmincovat v jáchymovské mincovně 3 000 hřiven stříbra. Inu, styky a postavení nebyly nikdy na škodu.)

Šlikové se museli smířit s tím, že jimi hýčkané děťátko projde úskalími puberty už bez jejich výhradní péče, Könneritz nakonec z Jáchymova uraženě neodešel, neboť zbaven vrchního dohledu nad mincovním provozem ponechal si funkci horního hejtmána a dohlížel alespoň na těžbu stříbra ve šlikovských dolech, a poslední šlikovský mincmistr Oldřich Gebhardt se obrodil v prvního královského mincmistra (1526-1530), takže vládním tolarovým emisím se dveře někdejší soukromé mincovny otevřely dokořán. Na první pohled to vypadá vládně idylicky, ale trable na Ferdinanda teprve čekaly. Inu, když chtěl být rázným českým králem, měl si vzít příklad z Přemyslovců. Ponechat Šlikům možnost nadále ovlivňovat chod mincovny bylo hodně, hodně nestátnické.

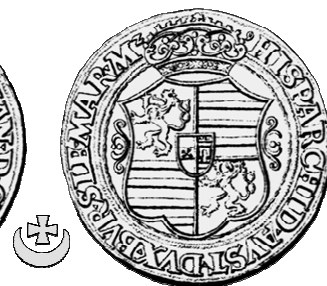
Počátky královského mincování provázejí obdobné zmatky, jako známe z mincovny šlikovské. První Ferdinandovy tolarý se jakostně i váhově shodovaly se šlikovskými ražbami, zato obrazové provedení bylo pochopitelně podstatně odlišné. Vedle portréту českého krále na lící straně byly na rubu zobrazeny znaky české a uherské včetně štítu se znakem rakousko-burgundským, ale snad už tradičně (nebo nám naschvál?) se zapomínalo na řádné vročení. Zmatky v chronologickém řazení ražeb proto pokračují až do třicátých let 16. století, protože ani na mincmistrovské značky se nelze zcela spoléhat.

žeton horního hejtmána Jindřicha Könneritze
(olověná kompozice, 1519)

půltolar (1528, mincmistr Gebhardt ?)

tolar bez letopočtu (1529 ?, mincmistr Gebhardt)

Po Gebhardtovi, který odešel mincmistrovat do Lipska, začal řídit mincovnu Klaus Krause (1530-1534). Jeho jmenování mincmistrem nejnověji posunul P. Vorel z dosud uznávaného 10. května 1531 na 15. leden 1530, neboť v archivech narazil na Ferdinandem časněji vydaný dekret. Od tohoto data se ale na státních tolarových ražbách zčistajasna objevují na rubu a na lici odlišné mincmistrovské značky. Tento fakt už kdysi vysvětlil August Loehr, logicky se ohánějící šetrností panovníka, kdy neopotřebované štoky se starou mincmistrovskou značkou doplnilo svrchní železo se značkou nového mincmistra. Opotřebování obou razidel totiž nebylo rovnoměrné, takže zejména spodní ražební kolek mohl být užíván déle. Tím by se dalo vysvětlit, proč je na jedné minci na lici značka Gebhardta a na rubu Krauseho. Tajuplně se ale tváří mince, která má na lici straně vedle sebe dvě značky, pohár a hlavu z profilu, a na rubu letopočet 1529, kdy Krause ještě mincmistrem nebyl. Záhadu letopočtu by mohl opět vysvětlit fakt, že bylo použito železo ze starých zásob, neboť rubních razidel bylo potřeba více. Souběžné značky přisuzuje Vorel témuž autorovi, tj. Krausemu, což nelogicky zdůvodňuje tím, že jde o „mluvící symboly“ odvozené od jeho jména (Krause = kadeř, tedy kučeravá hlavička, nebo Krause = nádoba na pití, pohár). Nejde jen o to, že transformovat symbol kadeře rovnou v celou kučeravou hlavičku nemá opodstatnění, ale jaksi chybí i praktický důvod, proč by jeden a týž člověk používal na jedné minci dvě znamení souběžně. Mnohem smysluplnější se nadále zdají být staré názory Newalda a Fialy, ke kterým se přiklonil i Nemeškal, že značku lidské hlavy z profilu používal var-dajn Petr Tunkher. Rovněž fakt, že vedle mincmistra měl právo na svou značku i var-dajn, hovoří v jejich prospěch. Protože však výše uvedení badatelé neznali Vorlem objevený doklad o dřívějším jmenování Krauseho mincmistrem, činila jim značné potíže datace těchto souběžných značek do společné éry obou.

tolar (1529, značka Krauseho a Tunkhera)

Klaus Krause vůbec bytostně zapadá do období protichůdných zájmů krále a Šliků. Nesnadnost luštění chronologické posloupnosti počátečních vládních ražeb i značek královských mincmistrů jen potvrzuje schizofrenickou situaci v jáchymovském mincovním výrobním procesu. Snad i proto rozhárané poměry dvoukolejného řízení musely vyústit v situaci, kdy měl být mincmistr zatčen na popud samotného krále. Vágní zatykač, vydaný 25. září 1533 ve Vídni a adresovaný České komoře, vyústil v případ, který obestřela hutná mlha. Dodnes se přesně neví, kdy a na jak dlouho šel za katr, kdy byl zbaven funkce mincmistra, a hlavně, čím králi nadzvedl mandle. Král sice vyslovil ostrý nesouhlas s jeho chováním, ale okolnosti škodlivého konání neuvedl. Máme tedy na vybranou. Mohl šidit příjmy a výdaje v účetních výkazech, tolarům odepírat drahý kov i nezákonně kšeftovat s hutním stříbrem. Mohl dělat i celou řadu dalších lumpáren, ale ty vyjmenované byly bezpochyby nejvýnosnější. Dodnes není také jasné, jak do celého případu zapadá postava Kryštofa Gendorfa, Ferdinandem protěžovaného nejvyššího horního hejtmana, kterého, coby cizáka, svorně nesnášela téměř veškerá česká šlechta.

Od května 1532 se hejtman Gendorf stal přímým nadřízeným Krauseho a nejspíš mu levoty prokoukl. Scénáře řešení mohly být psány dva. Kriminál nebo všimné. Byla to těžká volba, ale jaký užitek by vyplynul z první možnosti? Vyhrála proto druhá a na soukromé konto mu rázem přibýlo 300 zlatých rýnských. Gendorf ale podcenil nejen svou obecnou nepopularitu, ale i prostředí stříbrného velkoměsta, kde obyvatelstvo dosud houfně fandilo Šlikům a královský skandál by slastně přivítalo. Slídlů kolem bylo přespříliš, takže z hlubin kšeftaření začala na povrch dobrých úmyslů vyplouvat aféra, která by mu mohla zlomit vaz. Gendorf mazaně nelenil a Krauseho obvinil z podvádění. Nicméně i kontr byl mistrovský, neboť byl

podložen písemným důkazem o braní úplatku. Drama vyvrcholilo soudem, dobře to však dopadlo. Asi tak, jako dnes. Ne, Krause neuprchl ze země, natož i s penězi. Naopak. Za svá provinění propadl „tělem i statkem“. Se souhlasným uspokojením si Ferdinand přečetl rozsudek, ale pro jistotu odložil provedení trestu, snad aby o rok později Krauseho zcela osvobodil s tím, že dvouletá vyšetřovací vazba byla více než dostatečným trestem. A Gendorf? Chtěl si jen přilepšit. Krále neokradl, peníze přece byly Krauseho, takže prodloužená králova ruka useknuta být rovněž nemohla. I ti jedni fikaní feudálové, už jen proto nemohli být neoblíbení.

Vyšumění aféry přesto znamenalo absenci šéfa mincovny a Gendorf opět šlápl vedle. V době, kdy byl Krause v base, jako spravedlivý nadřízený chtěl prosadit do funkce mincmistra toho široko daleko nejschopnějšího, o kterém by se byť jen doslechli. Pouze shodou těch nejneuvěřitelnějších okolností a náhod nemusel dlouho napínat uši, neboť jeho volba překvapivě padla na vlastního švagra, Oldřicha Aichelburga. Česká komora, máje plné zuby obou, Aichelburga ve funkci mincmistra nepotvrdila, takže v jáchymovské mincovně působil pouze jako správce (1534-1535). Do funkce mincmistra byl navržen Hanuš Weizelmann, který se koncem srpna 1535 ujal řízení mincovny (1535-1542, růžice, či rozpůlená růžice v době jeho časté nepřítomnosti).

První etapa vládních ražeb vyústila v zásadní přestavbu původní šlikovské mincovny, neboť Gendorfovi nevyhovovalo ani stavební provedení, ani požární bezpečnost. V červnu roku 1534 navštívil král Jáchymov a hrubou stavbu si prohlédl. Je však otázkou, zda Ferdinanda přilákala pouze starost o výstavbu mincovny nebo přijel umravnit i skandál kolem Krauseho. Tento rok znamenal i obnovení úřadu nejvyššího mincmistra v českých zemích, takže Gendorf přišel o řadu pravomocí. V dubnu 1536 předal řízení jáchymovských hor Aichelburgovi, který mezitím opustil mincovnu. V tomto období skandálů, přestaveb a výměn šéfů vrcholila i nespokojenost zaměstnanců mincovny, kterým byla stanovena pevná týdenní mzda. Nebyli tudíž odměňováni podle množství zpracovaných hřiven stříbra, což při vrcholící produkci stříbrných dolů pro ně znamenalo značnou ztrátu na výdělku. Zda si svou zlost vybili na Weizelmannovi doloženo není, zato je jisté, že v červnu 1538 nově postavená mincovna vyhořela, takže zákonitě někdo musel tou zatracenou sirkou škrtnout.

Přestože šlo o starého a zasloužilého mincmistra, Weizelmann potrestání neunikl. Po pokutě 200 zlatých za zanedbání povinnosti o svěřený majetek mu rozlíčený Ferdinand nařídil dodatečně složit mincmistrovskou kauci 20 000 zlatých, na které původně, pro jeho dlouhletou bezúhonnou práci, netrval. (Tuto kauci ve formě peněz nebo listinné záruky podepsané ručiteli měl povinnost složit každý mincmistr po nástupu do funkce pro případ, že by za jeho působení vznikla králi škoda, která měla být uhrazena z této kauce.)

Po úmrtí Weizelmanna krátce spravoval mincovnu Martin Kempf (1542, jetelový lístek). Jeho nástupce, mincmistr Wolfgang Roll, se ale v Jáchymově dlouho nezdržel (1543-1544, půlměsíc s lidskou tváří, položený rohy vzhůru) a správa mincovny opět spadla do klína Martinu Kempfovi (1544-1545, lilie).

Nemusíme být obzvlášť pozornými detektivy ani tajnými agenty, abychom mezi řádky nevyčetli, že za viníka neustálých potíží jáchymovské mincovny je možné označit chybné manažerské rozhodnutí ponechat dva kohouty na jednom dvorku. Napětí mezi Šliky a Českou

tolar bez letopočtu (mincmistr Weizelmann)

čtvrťtolar bez letopočtu (mincmistr Kempf)

komorou vyvrcholilo postavením nové jáchymovské radnice („zastínila“ královskou mincovnu) a vydáním nového šlikovského horního řádu. Po letech půtek, výčitek a vzájemného osočování byl za šéfování Martina Kempfa boj mezi králem a Šliky definitivně zakončen. Bez vlastního stříbra nemohli ovlivňovat situaci v mincovně, neboť od října 1545 zbylo Šlikům jen právo na desátek a výnos z dědičných kuksů, protože i zdroje drahého kovu přešly pod pravomoc krále. S pádem Šliků se s Jáchymovem rozloučil i jejich oddaný obhájce a dlouholetý horní hejtman Jindřich Könnertitz, který odešel do Saska, kde v roce 1551 zemřel.

Shrneme-li období 1529-1545, dostaneme podle Mathesia čistý výnos (zisk) z dolů ve výši 1 827 801 tolarů. Náklady na provoz dolů dosáhly podle Sternberga výše 3 843 222 tolarů. Opět se ale nedopátráme režijních výloh mincovny, ani objemu produkce medailí. I předpoklad, že se Šlikové v tomto období snažili nahradit ztrátu výnosu z produkce mincovny jiným způsobem (např. nekalým vývozem desátkového stříbra), asi nebude daleko od pravdy, ale výslednou hodnotu nám věrohodně nedoplní. Proto za dolní hranici množství celkové mincovní výroby považuje Nemeškal hodnotu čtyři a půl až pět milionů tolarů. Pro nedostatek dokladů nelze ani odhadem stanovit početní poměr jednotlivých druhů mincí (tolarů, půltolarů, grošů apod.).